

Póda Jenő

AZ 1989-ES ÉV POLITIKAI VÁLTOZÁSAI SZEGEDEN, A SZEGEDI ELLENZÉKI KEREKASZTAL SZEREPE

Az 1988-as év második fele Szegeden a jól tapintható társadalmi élénkülés jegyében telt. A korábbi, zömében egyetemközeli, kicsi, de elszánt ellenzéki körök mellett nyíltan nagyobb csoportok is aktivizálódtak. Szegeden is újjáalakultak a történelmi pártok (pl. FKGP, KDNP, MSZDP, MNP), ideérttek az új pártok és mozgalmak (pl. MDF, SZDSZ, Fidesz), megjelentek a civil kezdeményezések (pl. Körgát Klub). Összlétszámuk közelítette az ezret, hallatták hangjukat, tematizálták a közbeszédet.

A legerősebb ellenzéki erővé Szegeden az 1988. szeptember 14-én helyben is megalakuló Magyar Demokrata Fórum (MDF) vált, nagy rendezvényei (pl. 1988. október 1. Népesedési Konferencia, Auditórium Maximum), és 500 aktív tagot meghaladó tagsága alapvetően befolyásolta a szegedi közéletet.

1989-ben az MSZMP hatalmi struktúrája – pl. a munkásörtség, a munkahelyi pártszervezetek, a III/III-as rendszer – ugyan érintetlen volt, de a párton belüli vita, a reformkörök megjelenése, demokratizáló szándéka, aktív útkeresése és országos mozgalommá válása megosztotta a hatalmas állampártot, így kívül és belül mindenki számára világgossá vált: ez így nem mehet tovább.

A Parlamentben a MSZMP képviselői mellett már pár ellenzéki képviselő is dolgozott, egyre élesebb politikai vita alakult ki, a média árnyaltabbá vált, a korábban csak suttogó város hangja egyre hangosabb, artikuláltabb, ezzel együtt többszólamú lett.

1988 végén merült fel a Körgát Klub egyik összejövételén, a panelház hetedik emeleti lakásának nappalijában a Szegedi Ellenzéki Kerekasztal megalakításának ötlete. Kézenfekvő érvek szóltak mellette, hiszen ismert volt a történelmi előzmények sorában, hogy az MSZMP és elődpártjai hogyan „szalámizták le” a politikai ellenfeleiket. Ismert volt a hatalmi eszközök évtizedek alatt kialakított tárháza (saját kizárólagos sajtó, munkahelyi pártszervek és nómenklátúra, III/III. besúgórendszer, pártvagyon, fizetett függetlenített pártalkalmazottak a megyei és városi bizottságokban és a munkahelyen stb.). Ismert volt az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésének eseménysora és következményei.

Jó okuk volt a másként gondolkodóknak azt hinni, hogy a diktatúra lebontása nem fog könnyedén és áldozatok nélkül végbemenni, ha egyáltalán lehetséges a békés átmenet, és persze lehet és kell a legvalószínűbbre törekedni, de a legrosszabbra is fel kell készülni. Egyébként a békés átmenet valószínűségének megítélése is megosztotta az ellenzékét, konkrétan voltak, akik nem hittek a békés átmenet lehetőségében.

Mindeközben hazánk idegen katonai megszállás alatt volt, a szovjet Déli Hadseregcsoporthadrafoghatósága magas szinten állt. A legveszélyesebbnek tartott elem paradox módon mégsem ez volt, hanem a munkásőrség a maga 60–70.000 fős, azonnal mozgósítható, kiképzett és elkötelezett fegyveres erejével.

Ne feledjük, hogy nem volt recept, nem volt történelmi példa arra a demokratikusnak tervezett átmenetre, amit ekkorra már a társadalom többsége egyértelműen kívánt.

Összegezve: ellenzéki oldalon is sokan tudni vélték, hogy mi lesz, *csak* az volt a kérdés, hogy addig mi lesz...

A Körgát Klub ezért azt tűzte ki célul, hogy létrehozza a Szegedi Ellenzéki Kerekasztalt (SZEK), felkéri az ellenzéki pártokat, hogy vegyenek részt ennek munkájában.

A SZEK 1989. január 14-én alakult meg, mint később kiderült, az országban elsőként. (1989. január 28-án a Magyar Rádióban Pozsgay Imre államminiszter az addig ellenforradalomnak hívott 1956-os eseményekről bejelentette, hogy népfelkelés volt, majd Budapesten az Ellenzéki Kerekasztal márciusban megkezdte munkáját.)

A SZEK célja tehát nem országos szerepvállalás volt, hanem Szegeden szeretne volna elérni, hogy az MSZMP ne tudja megosztani a fejlődési szakaszának különböző állapotában levő és nagyon különböző politikai súllyal rendelkező ellenzéki pártokat. A Körgát Klub mintegy moderátori, szóvivői keretet biztosító kezdeményezője volt a Szegedi Ellenzéki Kerekasztalnak, de nem kívánt politikai célokat érvényesíteni azon az általános törekvésen túl, hogy rendezett, békés körülmények között, a lehető legnagyobb esélyegyenlőséget biztosítsa az ellenzéki demokratikus erőknek az MSZMP-vel és a rendszerével szemben az átmenet során. Éppen ezért a SZEK a működését a résztvevők egyetértésére alapozta, döntéseit konszenzusos módon hozta. További célja volt a SZEK szervezeteinek az, hogy néhány – kimondottan helyi – emblemikus ügyön keresztül, tárgyalásos úton bemutassa álláspontját, így a lehetséges szűk kommunikációs csatornákat szélesítse, illetve esetleg a helyi MSZMP-t defenzív politikai helyzetbe szorítsa. A választott témák kimondottan olyanok voltak, amelyek nem osztották meg az ellenzékét, azaz a demokratikus minimumhoz tartoztak, és éppen ezért jelentős „áldozatot” jelentettek volna az állampártnak. Ha meghozza az MSZMP ezt az áldozatot, akkor úgy jó, ha nem, akkor úgy, hiszen be lehet mutatni, hogy a demokratizálódás irányába mutató retorika mögött valódi, a hatalom lebontására irányuló szándék nincs.

Rövid idő alatt tehát Szegeden is kialakultak a pólusok. Az MSZMP-n belül a reformkör az állampárti rendszer átalakítását, az ún. demokratikus szocializmus gyakorlati megfogalmazását próbálta elérni, míg a Szegedi Ellenzéki Kerekasztal a rendszer ellenzékeként annak megszüntetését, felszámolását tűzte ki célul. Mindezek mellett persze az MSZMP birtokon belül volt, minden hatalmi monopóliumát

birtokolta, és az elkerülhetetlennek látszó átmenet során hatalma legnagyobb részének átmentésére és a veszteségek (hatalmi, politikai, anyagi) minimalizálására törekedett.

Elérkeztünk március 15-éhez, és átbillent a város. A hivatalos ünnepen a Hazafias Népfront, a tanács, a pártbizottság és a KISZ a Klauzál térre várta az embereket, lehettek vagy kétszázan. A múzeum előtt ünnepelt az ellenzék vagy tizenötezer ember társaságában. Tartottunk az eseménytől, komoly félelmeink voltak, hogy erőszakba torkollik. Hiszen még diktatúra volt, orosz megszállás alatt álltunk, még létezett a munkásőrség, márpedig a fegyver az fegyver, a hatalom az hatalom. Emlékszem, a múzeum előtt álltam, és figyeltem a Stefánia palotasorának erkélyeit, a háztetőket... Nagy felelősség volt ennyi embert az utcára hívni.

Jellemző, hogy az MDF-en belül előtte arról beszéltünk, legfeljebb 1–2 ezren jönnek majd el, köztük nyilván nagy számban lesznek civil ruhás rendőrök.

A következő hónapokat országosan az Ellenzéki Kerekasztal színrelépése és a tárgyalások megindulása, valamint Nagy Imre egykori miniszterelnök újratemetése határozta meg. Közben május 20-án Szegeden tartották országos találkozójukat az MSZMP reformkörei. Nagy Imre szerepének átértékelése az MSZMP-n belül nyilván földcsuszamlásszerű változásokat indított, a reformkörök próbálták ezt a lendületet kihasználni. A rendszer ellenzékét összefogó SZEK számára persze nem megvilágosodással felérő esemény volt 1956 MSZMP-s átértékelése. Az új politikai erők ezt is kevésnek tartották, hiszen nem csupán népfelkelésnek, hanem forradalomnak és szabadságharcnak tartották az eseményt. A meglepetést inkább Pozsgay Imre bejelentésének időzítése és bátorsága jelentette. Ezzel együtt a SZEK is üdvözölte 1956 értékelésének pozitív változását, Nagy Imre tevékenységének egyre többek általi megismerését, és persze megnyugvással érezte az állampárt erodálásának gyorsulását. Nagy Imre újratemetésekor, június 16-án átbillent az ország.

Így került sor Szegeden az MSZMP és a Szegedi Ellenzéki Kerekasztal közötti tárgyalásokra 1989. június 27. – július 25. között. (Előtte Budapesten az Ellenzéki Kerekasztal június 2-án sikertelen, június 10-től folyamatosan sikeres tárgyalásokat folytatott, és közben 1989. július 6-án meghalt Kádár János.)

A SZEK olyan kérdésekről szeretett volna tárgyalni a helyi MSZMP-vel, amely emblematis, mindenki számára érthető, jól és egyszerűen kommunikálható és kimondottan helyi vonatkozása van, továbbá megjelennek benne további fontos elemek (kevés pénz igénye, esélyegyenlőség teremtése, társadalmisítás lehetősége) is.

Az egyik ilyen a szegedi munkásőrség kérdése volt. Az MSZMP Városi Bizottsága értelemszerűen nem oszlathatta fel vagy szervezhette át az országos munkásőrséget, ezért a SZEK mértéktartó módon két dolgot javasolt: az MSZMP helyben ne vegye igénybe a munkásőrség fegyveres szolgálatát a pártház őrzésére, illetve javasolja tagjainak, hogy lépjenek ki a szervezetből. A SZEK cserébe ugyanezt

vállalta volna a megegyezésben. Az első pontban sikerült megállapodni, a másodikat az MSZMP (mint a demokratikus centralizmus elvén működő típusú szervezet) azzal utasította el, hogy a javaslat sértené tagjaik személyiségi jogait. Nehéz volt mosolygás nélkül megállni... (Ezen a levélen láttam először és utoljára vörös pecsétet, mármint az MSZMP titkárnak levelét egy vörös festéket tartalmazó bélyegző párna használatával hitelesítették.)

A másik a helyi tömegkommunikáció, főként a Délmagyarország („A Magyar Szocialista Munkáspárt szegedi lapja”) kérdése volt, hiszen közeledett a szegedi pótválasztás időpontja. A SZEK szerette volna a monopolhelyzetben levő MSZMP pártlapot társadalmasítani egy, a választási eredményektől függő igazgatótanács létrehozásával (ún. BBC modell, amely szerint nem a szerkesztés, hanem az irányítás lett volna több nézőpontú). Az ellenajánlat csupán az un. Pro és Kontra rovat bővítésére terjedt ki, ami nyilván nem lehetett a kompromisszum. A tárgyalás végére pedig július 26-án már ez jelent meg a Délmagyarországban: „...az MSZMP Városi Bizottsága a jövőben sem kívánja saját lapját átszervezni, politikailag megosztani és lemondani azokról az előnyökről, amelyeket a fentebb vázolt társadalmi, politikai mozgások eredményeként szerzett.”

Itt következett be a tárgyalások SZEK általi egyoldalú felfüggesztése, mert egyértelművé vált, hogy az MSZMP kinyilatkoztatásai és napi gyakorlata közötti elmentmondás feloldására semmi esély. Ehhez az időhúzás taktikáját nem az MSZMP részben reformkörösökből álló delegációja, hanem a mögötte álló pártbizottság alkalmazta. A válasz sem késett: „az MSZMP tárgyaló delegációja a SZEK döntését sajnálattal vette tudomásul, és kifejezte azon véleményét, hogy a SZEK nem tanúsított kellő toleranciát...”. Ezt is nehéz volt mosolygás nélkül megállni...

Azon hetek (vö. Fejti elvtárs tárgyalásvezetése Budapesten) hangulatát jellemezte, hogy az autómata lakótelep parkolójában teletankolva orral kifelé tettem le, az útlevelemet mindig magamnál tartottam, és egy táskában minden szükséges dolgot összekészítettem, ha...

Mindeközben még tavasszal a Körgát Klub lemondatta Apró Antalt. (A Körgát Klub levélben és a sajtóban nyílt levélben többször felszólította Apró Antal (MSZMP) szegedi országgyűlési képviselőt, hogy számoljon be választóinak a végzett munkájáról. Erre nem került sor, Apró Antal lemondott országgyűlési mandátumáról.)

A pótválasztásra 1989. augusztus 5-én került sor. Az MDF jelöltje Raffay Ernő történész volt, az előjelzések és érzéseink szerint biztos befutónak látszott, annak ellenére, hogy a jelöltek közötti esélyegyenlőség látszatáról sem lehetett beszélni. Így is lett, Raffay Ernő győzelme után az MDF lett az MSZMP egyértelmű ellenpólusa Szegeden, a Szegedi Ellenzéki Kerekasztal további tevékenységére nem volt szükség, mivel a SZEK nem is tűzött maga elé konkrét elérendő politikai célokat

a békés és demokratikus átmenet igényén túl. Ezért a félbeszakadt tárgyalások felújítására nem került sor. Kijelenthetjük, hogy a változások gyorsasága és intenzitása meghaladta a helyi tárgyalások lehetőségeit, a SZEK további szerepvállalása inkább már – a figyelem megosztásával – rontotta volna a Magyar Demokrata Fórum esélyeit, az egyértelmű ellenpólus-képzés esélyét Szegeden...

Ugyancsak a hangulat jellemzésére alkalmas a következő kis történet.

1989. október 23-a előtt pár héttel a SZEK nevében a városházán intéztem az Aradi Vértanúk terére tervezett kopjafa engedélyeztetését. A tisztviselő hölgy persze egy méretezett mérnöki helyszínrajzot, az oszlopot és a feliratos táblát bemutató műszaki rajzot és egy gépelt pontos kérelmet szeretett volna látni, ahogyan például egy ház építéseinél. Ilyenek nem voltak. Ott az irodában – a tisztviselő hölgy segítségével – kézzel rajzoltam a helyszínrajzot, kézzel rajzoltam a stilizált kopjafát, kézzel rajzoltam a réztáblát, rajta a felirattal: „Az 1956-os forradalom és szabadságharc áldozatai emlékére”. 1989-ben már tényleg nem az irodában kézzel skiccelt rajzokra adták az építési engedélyt. Mondtam persze csöndesen neki, hogy értem én ezt, de idő nincs, itt van október 23., itt a *történelem* a kapuban, akár lesz építési engedély, akár nem, a kopjafát felállítjuk. A hölgy – átvéve a három kézzel rajzolt lapot – szelíden csak annyit kérdezett: „Mondja fiatalember, nem lesz ebből baj?” Ma is ott áll a kopjafa a téren, nem tudom, azóta le lett-e pontosabban, szakszerűbben papírozva, vagy csak a kézzel rajzolt „engedélyeztetési dokumentáció” mindennek az alapja...

Az MDF jelöltjei 1990 tavaszán az első szabad választások keretében Szegeden mindent megnyertek.

A Szegedi Ellenzéki Kerekasztal egyik vezetőjeként nem gondoltam, hogy országos ügyeket fogunk helyben megoldani. Ezen cél kitűzése már önmagában is eleve dimenzió-tévesztés lett volna. Nem gondoltam azt sem, hogy sikerre fognak vezetni a megbeszélések, ha sikernek azt tekintjük, hogy aláírunk valamiféle zárodokumentumot, és abban egy vagy több pontban egyetértünk, és ennek okán az MSZMP jelentősen korlátozza bizonyos hatalmi monopóliumait. Annyira egyenlőtlen felek ültek az asztal két oldalán szemben, hogy – már csak a faluról hozott természetes realitásérzéke alapján is – ezt eleve kizártam. Mégis miért indulunk neki? Azt gondoltam, hogy maga a tárgyalás ténye és a sajtóbeli nyilvánosság (Délmagyarország, Déli Napló) újabb üzenet a városunkban élők felé, hogy lehet bátrabban gondolni a változásokra helyben, vidéken is. Ez pedig a bizonytalanok bátorságát is növelte, az 56-ot követő megtorlást megélők félelmeit is oldotta.

Visszatekintve úgy látom, hogy a Szegedi Ellenzéki Kerekasztal színrelépésével a kitűzött céljait elérte, az ellenzék megosztása nem sikerült, és fontos helyi ügyeket sikerült bemutatni. Sikerült azt is érzékeltetni, hogy az MSZMP nem egyenlő a reformkörökkel, hiába a tárgyalási gesztus, valójában helyben hatalmi eszközeiről

az MSZMP még részben sem akar lemondani. A tárgyalási folyamat és a tárgyalt témák még a rendkívül szűk sajtónyilvánosság mellett is közbeszéddé váltak, és Szegeden is elősegítették az MSZMP és a rendszer bukását.